

4. Національно-культурні здобутки українства у контексті світової цивілізації

Ніна Авер'янова

Українська мистецька еліта в цивілізаційному поступі українства

У статті визначено критерії елітарності мистецької еліти та показано, які основні функції повинна виконувати українська мистецька еліта в суспільстві.

If the article the criteria of Elitism of Art Elite are defined as well as the main functions, which the Ukrainian Art Elite should fulfil in the society, are shown.

Розвиток творчої активності української мистецької еліти визначається характерними культурно-історичними ознаками та панівним для кожної доби світосприйманням. Водночас українська мистецька еліта на основі власного художнього досвіду, світогляду, естетичних поглядів та ідеалів охоплює зміст і дух культурно-мистецьких потреб соціуму, його окремих груп і надає цим потребам художньої форми.

Концепція еліт отримала наукове обґрунтування на межі XIX–XX ст. у дослідженнях В. Парето, Г. Моски, Р. Міхельса. У подальшому коло вчених, зацікавлених даною проблемою, значно розширилося – Р. Арон, Д. Белл, Дж. Бернхем, М. Вебер, А. Каплан, Г. Лассуел, К. Манхейм, Р. Мілс, Х. Ортега-і-Гасет, Дж. Сарторі, А. Тойнбі, Дж. Хейлі та ін. Розвиток теорії еліти у західній філософській думці сприяв виникненню концепції еліти у вітчизняній науковій літературі, серед яких найбільш ґрунтовними розробками стали праці Д. Донцова та В. Липинського. Дослідження концепції еліт стали актуальними після отримання Україною незалежності. Різні аспекти проблеми еліти (історико-філософські та соціально-філософські) представлені у роботах таких українських учених, як В. Андрущенко, З. Атаманюк, К. Баранцева, А. Бичко, Н. Бойко, В. Горський, О. Дащаківська, В. Журавський, О. Забужко, Ю. Конотопцева, О. Крюков, О. Кучеренко, Б. Кухта, О. Лазоренко, Л. Мандзій, М. Михальченко, К. Михайльова, О. Потехін, О. Парохонська, М. Пірен, Н. Теплоухова, М. Шульга та ін. На проблему еліти звертали увагу вчені з української діаспори: Г. Грабович, Д. Дорошенко, Є. Маланюк, І. Лисяк-Рудницький, Я. Пеленський. Таким чином, на сьогодні маємо ґрунтовну теоретико-методологічну базу щодо питань формування еліти та специфіки її позиціонування в суспільстві. Однак уявлення саме про мистецьку еліту мають досить невизначений характер, не окреслено соціальні джерела її формування та стратегії поведінки як у минулому, так і в умовах формування постіндустріального суспільства.

Еліта краще за будь-яку іншу групу в суспільстві виконує певні соціальні функції. Існує кілька базових соціальних функцій: світопізнання, державне управління й безпека, економіка. У зв'язку з цим виокремлюють і елітарні групи – духовну, політичну, економічну. Кожна з цих названих груп виконує власний комплекс обов'язків, які відрізняються між собою, тому критерії належності до певної елітарної групи також різні. Це і лідерство у певній сфері діяльності, і пріоритети у житті, і професіоналізм у виконанні своєї роботи, і матеріальне становище у суспільстві та ін. Окрім

цього, до критеріїв належності до певної елітарної групи зараховують й індивідуальні якості особистостей: талант, креативність, творчість, інтелект, ерудитію, переконання, відданість певним ідеалам, харизму та ін. [1]. Роль еліти в суспільстві багатозначна, за своїми функціями вона розподіляється на класи і типи. Багато вчених зазначає, що в суспільстві існує стільки типів еліт, скільки є видів людської діяльності. Тому виділяють такі види еліт: політичну (представники державних органів влади, урядовці, керівники політичних організацій і партій), підприємницьку (банкіри, підприємці), військову (військові службовці), наукову (вчені, дослідники), мистецьку (артисти, художники, музиканти, видатні діячі української культури), релігійну (ієрархи, церковні діячі) та ін.

Мистецька еліта – це вагома складова національної еліти та духовної еліти. Духовна еліта має здатність генерувати цінності та норми, передавати знаннєві ресурси, створювати інноваційні технології. Істотними якостями духовної (в тому числі й інтелектуальної) еліти є рівень освіти, інноваційність мислення, професійний успіх і визнання, творчі здібності, креативність, мотивація діяльності тощо. Інтелектуальна еліта повинна виконувати в суспільстві наступні ключові функції: інтеграційну, трансляційну, ціннісно-нормативну, інноваційну, пізнавальну, консультативну, комунікативну, контролюючу [10]. Інтелектуальну еліту визначає не кількість академіків, докторів, кандидатів наук, заслужених діячів культури й мистецтва, а їхні реальні розумові та креативні здібності, ефект їхнього розуму й творчості у всіх сферах суспільного життя. Інтелектуальна еліта має забезпечувати вплив розуму та духовності як самостійних сил, що визначають соціальні дії. Вирішальне значення щодо формування інтелектуальної еліти має система освіти.

Мистецька еліта, як частина духовної (в тому числі й інтелектуальної) еліти, найперше пов'язана з мистецтвом, яке, як відомо, є потужним засобом впливу і на суспільство, і на окрему особистість. Мистецтво допомагає людині «...духовно усвідомити внутрішній та зовнішній світ, уявляючи його як предмет, в якому він пізнає своє власне "Я"» [7, с. 106]. Саме мистецтво є широкою системою комунікації, яка практично не має перешкод, звернене водночас до усього людства, воно транслює художню інформацію на найширші культурні маси. Воно дозволяє обмінюватись думками людям різних національностей навіть без знання мови, залучає до загальнолюдських цінностей, об'єднує людей, підвищує духовний потенціал

як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Художня мова мистецтва значно яскравіша, емоційніша і внаслідок цього стає більш переконливою та впливовою.

Мистецька еліта здатна до активної творчої й громадської діяльності, що втілені в конкретних результатах. Духовно-практична діяльність мистецької еліти спрямована на продукування різноманітних творів мистецтва, художніх образів, естетичних ідей, концепцій, поглядів, художніх смаків, мистецьких стилів, що мають своє змістовне, ідейне, смислове й ціннісне наповнення. Діяльність мистецької еліти впливає на світоглядні трансформації в суспільстві. Мистецьку еліту характеризують такі риси як емоційно-почуттєва сфера, обдарованість, талант, художнє сприйняття світу, художня освіта[утворення], мотивація й активність мистецької діяльності, характер[вдача] мислення, креативність, професійна компетентність.

Можна виділити таку систему критеріїв елітарності мистецької еліти:

– *вишуканий художній смак*. Оскільки мистецтво як естетичний феномен культурно-історичного розвитку соціуму впливає на всі сфери суспільної практики і постає як суспільний носій естетичного та виразник естетичного досвіду, що втілюється в художніх творах, то саме в художніх творах формується і виявляється художній смак. В свою чергу, художній смак постає носієм естетичних цінностей. Він містить у собі специфічні критерії оцінки художніх творів, серед цих критеріїв – значимість, майстерність, правдивість, професійність та ін. Смак – це вміння застосувати естетичну міру до всього, що оточує людину: творів мистецтва, естетичних об'єктів, зовнішності людини, її одягу, макіяжу та ін. Можна говорити про смак хороший і поганий, розвинутий і нерозвинутий, навіть про відсутність смаку. Тому мистецька еліта повинна сконцентровувати свою увагу на продукуванні художніх творів, що сприяють формуванню естетичних смаків, ціннісних орієнтацій суспільства та на можливості пробудження творчого потенціалу особистості. Адже формування художнього смаку проходить саме через сприйняття художніх творів, які впливають на реципієнтів опосередковано, через художній образ. Співпереживаючи з героями, осмислюючи образ художнього твору, особистість виходить за межі суто естетичного і потрапляє в людський універсум, з його вираженим морально-естетичним континуумом. Інакше кажучи, мистецька еліта, яка сама володіє вишуканим художнім смаком, тобто здатністю творити й оцінювати твори мистецтва, предмети й явища дійсності з позицій художньо-естетичного ідеалу, буде формувати вишуканий художній смак і в суспільстві;

– *художній талант*, який постає значною активною силою художньої творчості мистецької еліти. Він не дається при народженні людини, а формується і розвивається під впливом соціальних умов. Що сильніший художній талант мистецької еліти, тим більше вона може надати доцільності та цілеспрямованості продукованим художнім творам, активніше та в яскравіших образах донести до реципієнтів свою ідею;

– *професійність*, яка включає в себе художню освіту, художню практику та досвід. Як відомо, для сприйняття творів мистецтва людина повинна оволодіти навичками «розкодування» художніх символів, закладених у творах мистецтва. Звичайно, кожна особистість один і той же твір сприймає по-різному, у кожній особистості одні й ті ж твори викликають різні асоціації. Проте створюючи художній твір

митець гіпотетично припускає бажаний ефект та спрямовує на нього реципієнтів і «мета художніх творів – визначеність невизначеного» [2, с. 172], адже лише інтуїтивного сприймання творів мистецтва замало для розуміння його образної мови. Сприймання не тільки залежить від культурного досвіду людини, воно вимагає ще й творчої активності реципієнта, бо «для сприймання мистецтва недостатньо просто щиро переживати те почуття, яке володіло автором, недостатньо розібратися і в структурі самого твору – необхідно ще творчо подолати своє власне почуття, знайти його катарсис і тільки тоді дія мистецтва проявиться повною мірою» [6, с. 304–305]. Сприймання й оцінка творів мистецтва відбувається передусім на базі емоцій та почуттів, а вже потім – на основі рефлексії та світоглядного осмислення. В процесі сприймання творів мистецтва людина відчуває різні емоційні переживання, які залежать від новизни художніх образів, від досконалості художньої форми, від значущості художнього змісту, культурно-історичної та життєвої семантики, яка міститься в творах мистецтва, а також від мимовільного отождивлення себе із зображеними у цих творах особами. Тому, чим майстерніше й досконаліше будуть репрезентовані художні зображально-виражальні засоби у кожному творі мистецтва, що багато в чому залежить від освіти та досвіду представників мистецької еліти, тим яскравіші й глибші будуть переживання, емоції, уявлення, асоціації, міркування реципієнтів;

– *соціальна відповідальність*. Оскільки відповідальність – «це усвідомлення необхідності діяти у відповідності з суспільними вимогами і нормами як соціальними цінностями; усвідомлення своєї безпосередньої ролі через наявність внутрішніх переконань, совісті, особистих інтересів і цілей; передбачення наслідків вибору, рішень і дій; критичність і постійний контроль за своїми діями, врахування їх наслідків для інших людей; прагнення особи до самореалізації в об'єктивному світі; самозвіт і самооцінка; суб'єктивна готовність відповідати за свої дії» [11, с. 87], то мистецька еліта повинна завжди чітко усвідомлювати духовно-практичну діяльність своєї суспільної ролі, дотримуватися морально-етичних норм, мати почуття обов'язку перед нацією та мати такі якості як чесність і принциповість.

Тема твору в уяві митців кристалізується як певний ракурс їхніх поглядів на світ, що є результатом заглиблення представників мистецької еліти у сутність природного, соціального і культурного буття. Митець не встрає в подію як безпосередній його учасник, – стверджує М. Бахтін, – він займає суттєву позицію поза дією... як той, хто розуміє ціннісний смисл здійснюваного і який не переживає, а співпереживає [4, с. 283]. Суттєво, що мистецька еліта не вимагає точного засвоєння змісту своїх художніх творів, вона лише пропонує в них певні варіанти особистісного буття, може підказати вибір і зразок поведінки;

– *високий інтелектуальний рівень*, ознаками якого постають критичність і креативність мислення, багатоваріантність рішень. І культура, і мистецтво сучасними філософами розглядаються як система потенційно або актуально реалізованих цінностей і смислів, як «царство смислів» [12, с. 47], тому роль мистецької еліти, завдяки креативності рішень, полягає у залученні і окремої особистості, і всього суспільства до цього «царства смислів»;

– *патріотизм і громадянськість*, що в даному випадку означає не етнічну приналежність представників мистецької еліти, а йдеться про те, що мистецька еліта в продукованих творах фіксує і негативні, і позитивні явища люд-

ського роду. Художньо довершено можна відображати і гуманістичні, і антигуманістичні тенденції суспільного життя, а оскільки художній образ сприймається емоційно, то така художність може сприяти масиву соціально-негативних реалій у суспільстві. Водночас і спрIMITизовані твори «мистецтва», прямо чи опосередковано, спрямовуються на розтління суспільства, до культивування почуттів і настроїв примітивізму, нігілізму, «алергії» до життя, що призводять до втрати цілісності особистості. Недаремно Р. Арнхейм підкреслював, що мистецтво «визначається тим, що воно допомагає людині зрозуміти світ і саму себе, а також показує їй, що вона зрозуміла і що вона вважає істинним» [3, с. 383]. Тому мистецька еліта буде виконувати своє високе призначення лише тоді, коли сприятиме духовному зростанню як окремої особистості, так і суспільства в цілому; коли твори мистецтва, які вона продукуватиме будуть поставати в єдності художнього й морального, художнього й патріотичного, коли вони будуть спрямовані на творення, а не на руйнування.

Слід зазначити, що елітарність та елітність – «це два різні поняття, які характеризують різні, хоч і схожі явища: елітність – формальну приналежність людей до еліти; елітарність – наявність певних якостей, психічних особливостей, які дозволяють їм бути елітою» [8, с. 157]. Елітна особа може й не бути носієм якості елітарності, а елітарна особистість, в свою чергу, може навіть не входити до привілейованого шару в соціальній структурі суспільства.

Мистецька еліта України упродовж багатьох віків створювала художньо-образну концептуалізацію українського світу (така концептуалізація передбачає осягнення і розуміння українського світу в єдності ментально зумовлених образів-архетипів, ідейно-творчих задумів та системних поглядів). Онтологічними та феноменологічними засадами художньо-образної концептуалізації українського світу є домінуючі образи, архетипні символи, культурні універсалії, наскрізні ідеї та цінності, представлені в українському мистецтві. Ці домінуючі образи, архетипні символи, культурні універсалії, наскрізні ідеї та цінності зумовлені типовими рисами української ментальності, наприклад, такими як розвинута почуттєвість, екофільність, глибока релігійність, софійність, волелюбність, толерантність, кордоцентризм, панестетизм, сакралізована святковість, працелюбність, глибокий емоційний зв'язок з рідним краєм, обережність, доброзичливість, розсудливість тощо [5]. Деякі з цих ментальних ознак були репрезентовані мистецькою елітою вже в художній творчості киево-руської доби, що виразилось через синтез народної естетики та візантійського стилю, християнської та язичницької ідеології, величній образності, яка ідеалізувала героїзм та духовність.

Однак більша частина цих ментальних ознак набула свого національно-довершеного вигляду в стилістиці українського бароко, унікальному та всесвітньо значимому. В ньому своєрідно переплелися ідеї західноєвропейського бароко та національні традиції, що ґрунтувались на здобутках княжої доби і які визначили специфіку художньої мови українських митців. Зазначена традиція була пройнята стверджувальним соціальним пафосом і символізувала національні устремління українства. Бароко в Україні, як і в інших європейських державах, репрезентувало світовідчуття цілої історичної епохи, що відобразила своєрідний тип особи, тип культури та філософський спосіб мислення. Доречними видаються слова С. Кримського: «Відповідно національним варіантам цього загальноєвро-

пейського художнього напрямку можна поряд з віртуозністю італійського бароко, драматизмом іспанського, містицизмом німецького, романтизмом французького та метафізичністю англійського відзначити героїко-стоїчний дух українського бароко» [9, с. 6–7].

Мистецька еліта України в наш час для подальшого цивілізаційного поступу українства повинна виконувати наступні|слідуючі| ключові|джерельні| функції: 1) *комунікативну* (забезпечувати міжпоколінні зв'язки українства, уможлилювати спадкоємність традицій та процеси етнозбереження); 2) *пізнавальну* (сприяти засвоєнню певної суми знань з комплексу колективно-історичного досвіду українців, акумульованого в мистецтві); 3) *естетичну* (формувати естетичні оцінки, потреби, критерії та смаки, сприяти становленню художньо-естетичної складової цілісної картини світу особистості); 4) *морально-контролюючу* (регулювати духовні процеси у розвитку суспільства|товариства|); 5) *ціннісно-нормативну* (мати здатність|здібність| генерувати, поширювати|розповсюджувати| і зберігати цінності та норми в суспільстві); 6) *художньо-концептуальну* (забезпечувати осмислення концептуальних основ мистецтва, головних його концептів, провідних ідей, художніх прийомів і засобів вираження мистецького задуму); 7) *емоційно-почуттєву* (сприяти трансляції позитивних емоційних станів, які мають великий сугестивний вплив на підсвідому сферу особистості та емоційно насичують її життєдіяльність; набуттю особистого досвіду глибоких художньо-естетичних переживань; становленню почуття співпричетності до української національної культури); 8) *катарсичну* (забезпечувати такий стан особистості, який виражає вищий ступінь її духовної організації і який виникає в результаті морально-психологічного очищення, ускладнення й піднесення її цінностей та ідеалів до рівня національних і загальнолюдських); 9) *ідентифікаційну* (забезпечувати трансляцію певних ідей, ідеалів, переконань, ідентитетів, зразків поведінки та ментальних ознак українців, які каталізують становлення української національної ідентичності особистості); 10) *інноваційну* (сприяти активізації професіоналізму митців,| створіння| заохочувати нові креативні рішення у мистецтві|розв'язань, вирішень, розв'язувань). Для ефективної реалізації цих функцій суттєвими є|поважно| як наявність у|в,біля| представників мистецької еліти певних особистісних якостей і характеристик, так і створення|створіння| соціальних умов, стимулюючих духовну активність.

Отже, політичні і соціально-економічні обставини часу впливають на творчість мистецької еліти, проте вона, в свою чергу, бере безпосередню участь у формуванні нових ідей, смаків, ідеалів, орієнтацій і поглядів суспільства. Українська мистецька еліта засобами своїх художніх творів може відігравати суттєву роль у націєтворчих процесах, у поступовому русі українства до модерної української нації, бо має здатність формувати одну з найважливіших властивостей нації – її духовність, яка найперше проявляється через національні цінності, національний образ світу, національний характер, національну свідомість і самосвідомість. Адже духовність – це не тільки суттєвий здобуток і основа культурної традиції, не тільки провідний фактор смислової гармонізації національного буття, а й сутнісна характеристика особистості, яка репрезентує вихід до ціннісно-смислових інстанцій конструювання особистості. Культурне та духовне подвижництво, а також патріотичні вчинки української мистецької еліти

актуалізують патріотичні ідеали, морально-етичні принципи й національні прагнення українства в цілому.

1. Авер'янова Н. Сучасна українська еліта: перспективи розвитку / Н. Авер'янова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Українознавство». – Вип. 15. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 41–44. 2. Адорно Т. Теорія естетики / Пер. з нім. П. Тарашук / Теодор Адорно. – К.: Ви-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 518 с. 3. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм. – М.: Прогрес, 1974. – 392 с. 4. Бахтин М. Искусство и ответственность. Работы 20-х годов / М. М. Бахтин. – К.: Next, 1994. – 384 с. 5. Воропаева Т. Особливості української ментальності у світлі етнопсихологічних досліджень / Тетяна Воропаева // Студії з україністики. – Вип. VI. – К.: Міжнародна школа укр-

аїністики, 2004. – С. 26–47. 6. Выготский Л. Психология искусства. Анализ эстетической реакции / Л. Выготский. – М.: Лабиринт, 1997. – Изд. 5. Испр. и доп. – 416 с. 7. Гегель Г. Лекции по эстетике: В 2-х т. / Г. В. Ф. Гегель. – СПб: Наука, 1999. – Т. 1. – 622 с. 8. Журавський В. Політична еліта України: теорія і практика трансформації / В. С. Журавський, О. Ю. Кучеренко, М. І. Михальченко. – К., 1998. – 264 с. 9. Кримський С. Деякі універсалії української культури / Сергій Кримський // Українська культура. – 2003. – № 3. – С. 6–7. 10. Михайлева Е. Интеллектуальная элита в матрице современных цивилизационных изменений. Монография / Е. Г. Михайлева. – Х.: Изд-во НАУ, 2007. – 575 с. 11. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. – К.: Абрис, 2002. – 742 с. 12. Phenix Ph. Realms of meaning. A philosophy of the curriculum for general education / Ph. Phenix. – N. Y., 1964. – 240 p.

Мирослава Антоненко

Світоглядні та екзистенційні аспекти архаїчних форм суспільної самосвідомості на прикладі анімізму, тотемізму, фетишизму

У статті окреслено специфіку світоглядних аспектів архаїчних форм суспільної самосвідомості при розгляді анімізму, тотемізму та фетишизму. Висловлено думку, що дослідження ранніх форм суспільної самосвідомості здатні збагатити наші уявлення про загальнокультурні процеси в суспільстві й дати відповідь на загальнофілософські проблеми людства.

In the article the specificity of world view aspects of archaic forms of public self-consciousness is outlined by consideration of animism, totemism and fetishism. An opinion is expressed, that researches of early forms of public consciousness are able to enrich our imagination about general cultural processes in society and to give answers on the general philosophical problems of humanity.

Стійкість архаїчних форм суспільної самосвідомості щодо соціальних трансформацій в соціумі пояснюється тим, що архаїчні вірування є відкритими системами уявлень з надзвичайно адаптивними можливостями щодо зовнішніх трансформаційних процесів. Серед збережених і християнізованих реліктових проявів форм ранніх вірувань і традицій в історії духовної культури України найбільш поширеними є синкретизовані варіації різновидів анімізму, тотемізму, фетишизму які зорієнтовані саме на забезпечення успішної господарської діяльності, добробуту, злагоди і здоров'я в житті їх виконавців. Про це пишуть чи не всі дослідники – фольклористи, історики культури, релігієзнавці. Але не менш важливим були й світоглядно-екзистенційні орієнтації: прагнення перемогти конечність власного буття, наблизитись до божественного начала.

Для початку згадаємо про першопочаткові спроби фіксації та осмислення архаїчних форм суспільної самосвідомості, які історично з'явилися у творах європейських дослідників після епохи Великих географічних відкриттів, коли європейці вперше зустрілись із самотніми культурними виявами народів архаїчних культур.

Структуру еволюції архаїчних форм суспільної самосвідомості вперше запропонував Дж. Леббок [4]. Першою стадією він назвав фетишизм, який за авторською концепцією характеризується віруванням в те, що будь-яка людина здатна впливати на сферу надприродного. Наступною стадією був тотемізм, що поступово розвивається до шаманізму, характерною рисою якого є уявлення про досить могутні надприродні сили, на які здатні впливати лише окремі спеціалісти у сфері надприродного – шамани.

Тривалим і стійким серед авторів, які досліджували природу анімізму, виявлявся підхід, запропонований представниками міфологічної школи. Як відомо, за переконаннями прихильників цієї школи релігійні уявлення виникають з факту нерозуміння людиною справжніх причин природних явищ, слабкості людини перед природою.

Як наслідок, людина починає обожнювати саму природу, а оскільки уявлення первісної людини про надприродне, про божественність обмежувались знаннями про власну людську природу і людські характеристики, то й природні речі наділялись суто людськими явищами. Початкова сутність анімізму полягала у фантастичному наділенні всіх явищ світу особливими душами – животворчими началами, які управляють колообігом життя і смерті, всіма взаємодіями буття [1, с. 12].

Основну увагу дослідники XIX–XX ст. приділяють таким факторам виникнення анімізму як незрозумілі для первісної людини психічні стани (сон, хвороба, непритомність, галюцинації), які породжують уявлення існування незалежної від тіла людської субстанції, а згодом за аналогією – й такої ж субстанції в усіх існуючих істотах і предметах, що потягло за собою віру в переселення душ. Потім ці душі померлих перетворювались в уяві людини на демонів, духів, богів. «Анімістичні образи» (душі живих людей, духи померлих предків, уособлення сил природи, демони, біси та ін. виникли як уособлення незрозумілих і загрозливих для первісної людини сил природи, а також сил самої людини і суспільних явищ [5, с. 68].

Дуже коротко зупинимось на світоглядно-екзистенційних аспектах анімізму. Явище переселення душ в анімізмі нерозривно пов'язане з уявленням про воскресіння людини після смерті. Пояснення цьому слід шукати в екзистенційних проблемах людини, зокрема, в прагненні зберегти своє існування після фізичної смерті, воскреснути, хоч вже й в іншій подобі, в іншому, не людському тілі. Анімізм як можливість перетворення людини в будь-яку істоту і навпаки є також і виявом прагнення людини виходити за межі свого наявного буття, розбивати обмеженості власного становища, статусу, а разом і сутності соціальних ролей в світі й суспільстві зокрема. Це також означає усвідомлення людиною зростання своєї могутності через оволодіння нею силами природних істот, які також мають душі, споріднені з душею людською.